

Harîrî Makâmâtı Eserinin 15. Makâme Üzerinden el-Harîrî ve Ebû Zeyd Karakterlerinin Tasvir Analizi (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2961, Paris Bibliotheque Nationale Arabe 3929, Arabe 5847, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü, S. Petersburg, S.23, Oxford. Bodleian Library Marsh 458 El Yazmaları)*

Araştırma
Makalesi
Research
Article

Hatice Kübra UYSAL EKER

Sanatta Yeterlilik Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
Assist. Prof, FSMVU, Faculty of Arts, Design and Architecture,
İstanbul, Türkiye
uyslkbr@gmail.com

 ror.org/04mma4681
 orcid.org/0000-0002-1757-6458

Sabriye Hilal ARPACIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
Assist. Prof, Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Faculty of Arts, Design and Architecture,
İstanbul, Türkiye
hilal.arpacioglu@gmail.com

 ror.org/04mma4681
 orcid.org/0000-0001-5489-6437

Yazar
Author

Uysal Eker, Hatice Kübra - Arpacioğlu, Sabriye Hilal. "Harîrî Makâmâtı Eserinin 15. Makâme Üzerinden el-Harîrî ve Ebû Zeyd Karakterlerinin Tasvir Analizi". *Tevilat* 5/2 (Aralık 2024), 443-470. doi.org/10.53352/tevilat.1586157

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 15.11.2024
Accepted / Kabul Tarihi: 23.12.2024

e-ISSN: 2757-654X
www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned by a plagiarism software. **Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**. **Katkı Oranları/Author Contributions:** Çalışmanın Tasarlanması: H. Eker (%60), S. Arpacioğlu (%40); Veri Toplanması ve Analizi: H. Eker (%60), S. Arpacioğlu (%40); Makalenin Yazımı: H. Eker (%60), S. Arpacioğlu (%40); Makale Gönderimi ve Revizyonu: H. Eker (%60), S. Arpacioğlu (%40).

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

* Bu makale Hatice Kübra Uysal Eker tarafından Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı'nda hazırlanmakta olan, "13. Ve 14. yy Hariri Makamat Nüshalarında Yer Alan Minyatürlerin Kompozisyon Renk ve Dönem Açısından İncelenmesi" başlıklı Sanatta Yeterlilik tezinden üretilmiştir.

Harîrî Makâmâtı Eserinin 15. Makâme Üzerinden el-Harîrî ve Ebû Zeyd Karakterlerinin Tasvir Analizi (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2961, Paris Bibliotheque Nationale Arabe 3929, Arabe 5847, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü, S. Petersburg, S.23, Oxford. Bodleian Library Marsh 458 El Yazmaları)

İslam minyatür sanatına damgasını vuran eserlerden ulaşabildiğimiz en erken tarihleri 12. ve 13. yüzyıla aittir. Dönemin sanatları arasında yer alan minyatürlerden en zengin örnekler edebi açıdan da dönemin önemli eseri olan *Harîrî Makâmât*'ına aittir. Bu edebî eser, Basra'da yaşayan Harîrî lakabıyla bilinen yazarın kendi dilinden anlattığı 50 hikâyeden oluşmaktadır. Hikâyelerde başlıca iki şahıs vardır bunlar Hâris ibn Hemmâm (el-Harîrî) ve Ebû Zeyd'dir. Ebû Zeyd, edebi kimliği güçlü, zeki ve keskin dilli bir seyyah'tır. Hâris ibn Hemmâm ise Ebû Zeyd'e bu özelliklerinden dolayı hayrandır. Ancak gittiği her yerde Ebû Zeyd'in hileleriyle de karşılaşmaktadır. Bu iki karakterin karşılaşmaları üzerinden anlatılan hikâyelerde dönemin yaşam tarzı ve felsefesine ait pek çok örnek bulunmaktadır.

Çalışma dâhilinde 15. makâmeye ait, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan, Esad Efendi 2961 kodlu eser başta olmak üzere, Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan, Arabe 3929, Arabe 5847 kodlu eserler, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü'nde bulunan, S. Petersburg, S.23 kodlu eser ve Oxford, Bodleian Library'de bulunan, Marsh 458 kodlu el yazması eserlerdeki minyatürlerin Hâris ibn Hemmâm (el-Harîrî) ve Ebû Zeyd karakterlerinin analizlerine baktığımızda, her eserin kendine özgü bir anlatım şekli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada hikâyenin ana karakterleri olan Ebû Zeyd ve el-Harîrî'nin (Hâris ibn Hemmâm) 15. makâme üzerinden değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Türk Sanatları, Selçuklu, Minyatür, Harîrî Makamâtı, Ebû Zeyd, el-Hâris

Özet

444

Tevilat 5/2 (2024)

Analysis of the Depiction of Al Harith and Abu Zeyd Characters in the 15th Maqâma of Harith Maqâmâh (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2961, Paris Bibliotheque Nationale Arabe 3929, Arabe 5847, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü, S. Petersburg, S.23, Oxford. Bodleian Library Marsh 458 Manuscript)

The earliest of the works that left their mark on Islamic miniature art belong to the 12th and 13th centuries. The richest examples of miniatures among the arts of the period belong to the maqâmât of Al-Harith, which is also an important literary work of the period. This literary work consists of 50 stories told in his own language by the author known as Harith, who lived in Basra. There are two main characters in the stories, Haris ibn Hemmam (Al-Harith) and Abu Zayd. Abu Zayd is an intelligent and sharp-tongued traveler with a strong literary identity. Hâris ibn Hemmâm admires Abu Zayd for these qualities. However, he also encounters Abu Zayd's tricks wherever he goes. In the stories told through the encounters of these two characters, there are many examples of the lifestyle and philosophy of the period.

Within the scope of the study, we analyzed the characters of Al-Harith and Abu Zayd in the miniatures in the manuscripts of the 15th maqâma, especially the work coded Esad Efendi 2961 in the Süleymaniye Library, the works coded Arabe 3929, Arabe 5847 in the Paris Bibliotheque Nationale, the work coded S. Petersburg, S.23 in the Institute of Oriental Manuscripts of the Russian Academy of Sciences, and the manuscript coded Marsh 458 in the Bodleian Library, Oxford,

It has been revealed that each work has its own unique way of narration. In this study, the main characters of the story, Abu Zayd and Al-Harith, will be evaluated through the 15th maqâmâh.

Keywords: Traditional Turkish Arts, Seljuk, Miniature, Harîrî Maqamah, Abu Zayd, Al-Harith.

Abstract

Giriş

Bir araya gelmiş bir grup insan ve bunların bulunduğu yer anlamına gelen makâme, zamanla bu insanların bulunduğu yerlerde söylenen sözler olarak da bilinmektedir. (Ayyıldız,2003,418) Emevi ve Abbasiler döneminde halifelerin zahitler tarafından ahlaki hikâyeler dinlemek için yaptıkları toplantılarda anlatılan hikâyelere de makâme denmektedir. Zâhidler bu konuşmaları güzel ve etkili bir dille Kur'an'dan hadislerle oluşturmuştur. Emeviler döneminde halife, vezir ve vali gibi üst düzey yöneticilerin huzurunda yapılan konuşmalar anlamını kazanan makâme sözcüğü, bir süre sonra şifahi hikâye anlamını almış ve halkın arasına inerek, "dilenci hitabesi" formuna girmiştir. Makâmeleri bir edebî tür olarak ilk işleyen "Bediü'z zamân Hemedânî"dir. (Aşık,1992,328) Makâmeler nasihat içeren konuşmalar niteliğindedir. Ayet ve hadislerden oluşan bu tür, bir olay etrafında şekillenmektedir. Hayalî bir râvi ile hayalî bir kahraman vazgeçilmeyen iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayalî kahraman şehir şehir dolaşır ve gittiği şehirlerde güzel sözleriyle insanlara kendini hayran bırakır. Ustaca kullandığı Arap atasözleri sayesinde insanlar tarafından ödüllendirilir. Makâme sonunda ise râvi ile karşılaşır. Râvî ile yapılan konuşma sonrası kelime oyunları ile kendini affettiren hayalî kahraman başka bir şehre gitmek için yeniden yola koyulur. Bu şekilde birbirini takip eden makâmelerden oluşan makâmât içinde olaylar arasında bir bağlantı bulunmamaktadır. Ancak karakterler hep aynıdır.

Bediü'z-zamân Hemedânî'den sonra bu türde yetkinliğini gösteren bir diğer isim de el-Harîrî'dir. Öyle ki, el-Harîrî 50 makâmeden oluşan makâmat adlı eserinde makâme türüne klasik şeklini vermiştir. Yazdıkları özellikle Arap belâgatı ve üslup ustalığı bakımından takdir görmüş ve değeri modern zamanlara kadar korunmuştur. Onun hikâyelerinde Ebû Zeyd bir hayalî kahramanken eserin râvisi, yerine kendini koyduğu Hâris ibn Hemmâm'dır.

Bu eser edebî yönünün yanı sıra erken dönem İslam coğrafyasında, gelişen ve kendine ait bir üslup oluşturma çabası içinde olan kitap sanatlarının içerisindeki minyatürleri de barındırmaktadır. Emevîlerdeki toplumsal değişim ve dönüşüm

kitap sanatlarında da yeni tasarımlara imkân verirken, konuları edebî metinlere dayanan tasvirlerde yer alan karakterler ve mekânlar çeşitlenmekte, dönemin kültürel ortamını destekleyen minyatürler sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Harîrî Makâmât'ı dönemin geniş coğrafyasında ilgi görmekte, hikâyeler metnin el yazmalarından yüksek sesle okunmakta, Arapça konuşan eğitimli kitleler arasında ilgi görmektedir. Bu anlatılar aynı zamanda orta oyunu şeklini alan performans sanatına da dönmektedir. Metnin el yazması eserlerinde bulunan minyatürlerde de bunun yansıması olarak gölge oyunu şeklinde karşımıza çıkan karakterler, kimi zaman mekânlarda bir tiyatro perdesi ile sağa sola ayrılan bölümlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu minyatürler metin, imge ve sözlü anlatım geleneğinin yaşatılması açısından oldukça önem taşımaktadırlar.(George, 2012, 17)

Harîrî Makâmât'ının yazıldığı 12. yüzyıldan bu yana elimize ulaşan 13 adet minyatürlü el yazması bulunmaktadır. Minyatürlü el yazmaları, yazarın ölümünden sonraki yıllara denk gelmektedir. (Rice, 1959, 214)

Elimize ulaşan en erken tarihli minyatürlü el yazması eserler 13. yüzyıla tarihlenmektedir. Aynı kalıp Bağdat ve çevresinde gelişen bu eserler zaman içinde yer değiştirmiş, farklı kültürlerce üzerine müdahaleler yapılmış, çoğunun parçaları eksik bırakılmış, nakkaşı ve yapıldığı yeri belli olmamaktadır. Günümüzde de tarihi ve yeri bilinen el yazması eserler üzerinden üslup ve biçim kıyaslamasına gidilip bu eserlerin dönemi ve yeriyle ilgili bilgi edinilmeye çalışılmaktadır.

13. yüzyılda Bağdat ve çevresinde gelişen bu eserlerin içindeki minyatürler, 14. yüzyılda Memlûkler dönemine kadar gelişen ya da farklılaşan tarzıyla toplam 13 el yazması *Hârîrî Makâmât*'ında kendini göstermektedir. Bunlar, günümüzde farklı kütüphanelere dağılmış, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan, Esad Efendi 2961 kodlu eser başta olmak üzere, Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan, Arabe 3929, Arabe 6094, Arabe 5847, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü'nde bulunan, S. Petersburg, S.23, İstanbul, Oxford, Bodleian Library'de bulunan, Marsh 458 kodlu, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek'de

bulunan, A.F.9 kodlu ve London, British Library'de bulunan, Or. 1200, Or. Add. 22114, Or. Add. 7293, Or. 9718 kodlu eserlerdir. İçerisindeki minyatürlerin incelenemeyecek durumda olduğu O. Grabar tarafından söylenen ve herhangi bir kaynaktan ulaşamadığımız diğer iki eserin biri Manchester, John Rylands Kütüphanesinde diğeri de San'a Camii Kütüphanesindedir. (Grabar, 1984, 16)

Bu çalışma, Ebû Zeyd ve Hâris ibn Hemmâm (el-Harîrî) karakterlerinin analizi üzerinde durarak, bugün elimize ulaşan ve bilinen *Harîrî Makâmât* nüshalarında yer alan minyatürler üzerinden bir inceleme yapmayı hedeflemektedir. Bu eserlerde bulunan ortak makâme olan 15. makâme üzerinden yapacağımız incelemeye dâhil ettiğimiz el yazması eserler Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan, Esad Efendi 2961 kodlu eser başta olmak üzere, Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan, Arabe 3929, Arabe 5847 kodlu eserler, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü'nde bulunan, S. Petersburg, S.23 kodlu eser ve Oxford, Bodleian Library'de bulunan, Marsh 458 kodlu el yazması eserlerdir.

Ebû Zeyd ve Hâris ibn Hemmâm karakterleri makâmelerin ana karakterleri olması bakımından önemlidir. Bu karakterlerin minyatürlerdeki tasvirlerine baktığımızda ise eserlerin zaman içinde aldıkları tahribatlar ve restorasyonlar tasvirlerin anlaşılabilirliğine de gölge düşürmüştür. Bazı eserlerde figürler özellikle darbe almış; silinmiş ya da karalanmıştır. Böylesi bir durumda karakterlerin kimliklerini belirlemek için öncelikli olarak birden fazla minyatür olması dâhilinde karakter devamlılığına bakılmalıdır. Kıyafetlerin birden fazla minyatürde aynı olması, varsa özgün bir giysi takibi gibi yöntemler fayda sağlamaktadır. Eğer ki fazla minyatür yoksa ya da karakterin her minyatürde başka tasviri söz konusu ise nakkaşın hikâyenin tasvirinde kullandığı kompozisyon şeklinden, hikâye uygunluğuna bakmak analizimizi kolaylaştıracak ikinci yöntem olacaktır. Örneğin genelde ana karakterler merkeze konumlandırılmaktadır. Merkez dışında bir yerde konumlanacaksa ana karakterin bulunduğu yer diğer öğelerle desteklenmek suretiyle kompozisyonun dengesini

bu yere çekmek nakkaşın kompozisyon düzeninde kullandığı bir düzenlemedir.

Bu düzenlemeleri takip ederek inceleme yaptığımız çalışmada minyatürlerin öncelikle sayfadaki konumları, sonra minyatürlerin merkezleri belirlenecektir. Ardından mekân tasviri dikkate alınarak sırasıyla minyatürde yer alan figürler incelenecektir. Buradan çıkarılan sonuçla yapılan betimlemelerde ana karakterlerden Ebû Zeyd kırmızı daire içinde, Hâris ibn Hemmâm da mor daire içinde ve yaşlı adam da mavi daire içine alınarak gösterilecektir.

15. Makâme özelinde yapılacak bu incelemelerde hikâye ile çizimlerin bulunduğu ortak payda üzerinden seçilen sahneler, her eserde farklı şekillerde ele alınacaktır. Bunların genelinde ortaya çıkan anlatım şeklindeki benzerlik ve farklılıklar bize eserlerin yapıldıkları dönem ile ilgili üslup bilgisi vermektedir. Bunlar neticesinde çalışmamızın kapsamında incelenecek eserlerde tahribata uğrayan minyatürlerin olası durumları üzerinden çıkarımlar yapılması hedeflenmektedir.

1. Harîrî Makâmâtı 15. Makâme

Hâris ibn Hemmâm'ın anlatıcı olduğu hikâyede, Hâris ibn Hemmâm bir akşam iç sıkıntısı içerisinde konuşacak birini aramaktadır. Tam bu sırada kapı çalar ve gelenin kapı dışından seslenme şeklinden bile hoş sohbet biri olduğunu anlar. Kapıyı açıp geleni içeri buyur eden Hâris ibn Hemmâm, elindeki kandilin ışığını yüzüne tuttuğu misafirin Ebû Zeyd olduğunu fark eder. Misafirini içeri buyur edip gelişinden memnun olurken, ona ikramlarda bulunmak ister. Onun bu heyecanlı halini gören Ebû Zeyd sakinleşmesini ister ve bir soluk almaya ihtiyacı olduğunu söyler. Yorucu bir gün yaşamıştır. Ardından başından geçenleri anlatmaya koyulur. Erkenden çıktığı çarşıda cömert biriyle karşılaşmak umundadır. Çarşıda yürürken dikkatini çeken bir dükkânda gördüğü hurma ve ağız sütü onu çok heyecanlandırır. Ancak bunları alacak parası yoktur. Akşama kadar gördüğü hurma ve ağız sütlerinin arzusuyla dolaşır ve gün sonunda umduğunu bulamayan Ebû Zeyd çarşıdan ayrılır. Sonrasında karşısına ağlayan bir ihtiyar

çıkarmak. Ebû Zeyd ona derdinin ne olduğunu sorar. Yaşlı adam cebinden bir kâğıt çıkararak, ilim insanların yok olduğundan bahseder. Bunu duyan Ebû Zeyd neden böyle düşündüğünü anlamak için yaşlı adamın verdiği kâğıda bakar ve kâğıtta yazan sorun ile ilgili ona yardım edebileceğini söyler. Ancak bir şartı vardır, o da aç karnını doyurmasıdır. Bu şartını kabul eden yaşlı adam Ebû Zeyd'i küçük bir eve götürür, evde bir sürü yiyecek vardır yiyeceklerden istediğini seçmesini ister. Ancak Ebû Zeyd yalnızca hurma ve ağız sütü istediğini söyler. Ebû Zeyd'in kendisine faydalı olan ilmî cevabı vereceğine ikna olan adam çarşıya gidip ağız sütü ve hurma alıp geri döner. Muradına eren Ebû Zeyd yiyecekleri yedikten sonra yaşlı adama istediği ilmî cevabı yazdırmaya başlar. Cevabını alan yaşlı adam Ebû Zeyd'i kapı dışarı eder ve geceyi bu evde geçiremeyeceğini söyler. Buna sebep olarak Ebû Zeyd'in önündeki yemekleri düşüncesizce yediğini söyler ve bu yeme şeklinin bünyesine zararlı olabileceğini umursamadığı için onu düşüncesizlikle suçlar. Bu söylem karşısında şaşırarak Ebû Zeyd, ne kadar yalvarsa da sözünü dinletemez ve evden çıkmak zorunda kalır. Köpeklerin havladığı, yağmurlu bir gecede çaresiz kalan Ebû Zeyd'in yardımına Hâris ibn Hemmâm yetişmiştir. Geceyi Hâris ibn Hemmâm'ın evinde geçirir ve sabah olunca tekrar yoluna devam eder. (Sevsevil, 2012, 98)

15. makâmâtın hikâyesinde tasvir edilen başlıca sahneler bulunmaktadır. Bu sahneler, "Ebû Zeyd'in gece Hâris ibn Hemmâm'ın evine gelişi", "Ebû Zeyd'in hurma ve ağız sütü görmesi" "Ebû Zeyd'in pazarda yaşlı bir adamla karşılaşması", "Yaşlı adamın Ebû Zeyd'e kâğıt göstermesi", "Yaşlı adamın Ebû Zeyd'e süt ve hurma ikram etmesi", "Ebû Zeyd'in yaşlı adamın evinde yemek yemesi", "Yaşlı adamın Ebû Zeyd'i evinden kovması", "Ebû Zeyd'in köpekler tarafından takip edilmesi" şeklindedir. Bu tasvirlerde geçen karakterler ise, "Ebû Zeyd, Hâris ibn Hemmâm, yaşlı adam ve satıcı" dır. Başlıca yer alan bu karakterler her eserde farklı sayı ve üslupta tasvir edilmiştir. 15. makâmât özelinde incelediğimiz beş farklı eser içinde tasvir edilen sahne ve karakterler her eserin kendi üslup ve kompozisyonu bağlamında değerlendirmeye alınacaktır.

2. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2961

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2961 kayıtlı el yazması 216 yapraktan oluşmaktadır. Başı ve sonu eksik olduğu için yapıldığı yer ve zaman bilgisi konusunda bir kesinlik yoktur. (İnal, 1995, 39) Eser ağır tahribat içermektedir. Minyatürlerin zaman içerisinde uğradığı tahribatın haricinde, eserde yer alan figürlerin yüz kısımları karalanmış gibi renk bulamacı vardır. Eserde 15. makâmeye ait iki minyatür bulunmaktadır. Bunlar V. 48r ve V. 49v'dir. V. 48r'de "Ebû Zeyd'in gece Hâris ibn Hemmâm'ın evine gelişi", V. 49v'de ise "Ebû Zeyd'in pazarda yaşlı bir adamla karşılaşması" tasvirlerinin yer aldığı düşünülmektedir.

Resim1: 48r (15. Mâkâme)

Ebû Zeyd'in gece Hâris ibn Hemmâm'ın evine gelişi"

Resim 1: 49v (15. Mâkâme)

"Ebû Zeyd'in pazarda yaşlı bir adamla karşılaşması"

Figürlerin V. 48r'de Ebû Zeyd ve Hâris ibn Hemmâm ve V. 49v'de değişen ortam dolayısıyla Ebû Zeyd ve yaşlı adam olduğu düşünülmektedir. Figürlerin portreleri silik olduğu gibi kıyafetlerindeki detaylar da belli olmamaktadır. Bu yüzden kıyafet tekrarına da bakılamamaktadır. Ancak tüm bu silinen figür detaylarına rağmen portrelerinin arkasında yer alan harelerin izleri belli olmaktadır.

V. 48r, sayfada iki metin arasına konumlanmış, karakterlerin yüzleri silinmiştir. Sayfanın sağ yarısında yer alan figürlerin yanı sıra minyatürün sol yarısında mekân tasvirine yer verilmiştir. Kompozisyonun sol yarısı üç eşit parçada incelendiğinde, en dışta

kalan alan dış mekâna aittir. Ortada merdivenlerin bulunduğu geçiş bölümü yer almaktadır. Sağ alan ise merkezin sağ yarısında bulunan figürlerin bulunduğu alana dâhildir. Bu alanda Ebû Zeyd ile Hâris ibn Hemmâm'ın karşılaşması tasvir edilmektedir. Sağ kenarda oturan figür misafir olarak gelen Ebû Zeyd ve merkezde ona eğimli duran figür ise Hâris ibn Hemmâm'dır. Minyatürde figürlerin yüzleri silik de olsa yerleşim yerlerinden karakterlerin tanımı yapılabilmektedir. Merkezdeki figürün hareketli oluşu dikkat çekmektedir. Figürün merkeze yerleşimi, hikâyenin de anlatıcısı olması adına ipucu vermektedir. V. 48r'de sol kenarda ayakta duran figürün bir ikramda bulunduğu duruşundan anlaşılmaktadır. (Resim 1)

V. 49v'de yer alan minyatür sayfada iki metin arasında merkeze konumlanmaktadır. Sayfanın merkezinin üzerindeki 3/1'lik alana kadar tasarlanan sol yarıda kalan mekânda, önünde bulunan objeler ile elinde süpürgesi olan figürün tüm vücudu karalanmıştır. Figürlerin yüzleri karalanmış kıyafetlerinin yarım kalan detaylarından ise karakter analizi yapılamamaktadır. V. 49v'de yer alan konu, hikâyenin Ebû Zeyd'in yaşlı adam ile karşılaşması sahnesidir. Önceki minyatürden devamlılığı olan Ebû Zeyd'e baktığımızda kıyafetinde devamlılık bulunmamaktadır. V. 49v'de yer alan mekân tasviri bize sahne ile ilgili ipuçları vermektedir. Burada karşımıza yeni karakterler çıkmaktadır. Bunlar yaşlı adam ve satıcıdır. (Resim 2) Minyatürlerdeki Ebû Zeyd, Hâris ibn Hemmâm, yaşlı adam ve satıcı karakterleri eserdeki tahrifatlar neticesinde hikâyede geçen mekân içerisindeki konumlarına ve duruşlarına göre tespit edilmektedir. Karakterlerden Ebû Zeyd; sahnelerde anlatıldığına göre konumlandığı yerlerde farklı kıyafetlerle tasvir edilmiştir. V. 48r ve V. 49v'de yer alan minyatürlerde toplam iki Ebû Zeyd tasviri varken, bu tasvirlerle ait nakkaşın belirlediği öznel bir Ebû Zeyd karakteri yoktur, varsa da tahrifatlar dolayısıyla günümüze ulaşamamıştır. (Bk. Resim 3-4) Hâris ibn Hemmâm karakteri de yüzü silik olarak V. 48r'de karşımıza çıkmaktadır. Kahverengi kıyafetiyle öznel bir karakter yapısına sahip değildir. Çünkü benzer renkte kıyafete sahip bir diğer figür de yaşlı adam karakteridir. Ancak bu iki figürü birbirinden ayıran hikâye sıralamasına göre

farklı mekânlarda tasvir edilmiş olmalarıdır. (Bk. Resim 5-6) Yüzü ve elbisesi tamamen karalanmış olan satıcı figürünün de tek bir tasviri V. 49r'de karşımıza çıkmakta onun da kimliği, bulunduğu mekân içindeki duruşundan anlaşılmaktadır.

Resim 3: V. 48r (Ebû Zeyd)

Resim 4: V. 49v (Ebû Zeyd)

Resim 5: V. 48r (Hâris ibn Hemmâm)

Resim 6: V. 49v (Yaşlı Adam)

Resim 7: V. 49v (Satıcı)

3. Schefer Harîrî'si, Arabe 5847

Eser, Paris Bibliotheque Nationale'de Arabe koleksiyonunda 5847'ye kayıtlıdır. Charles Schefer koleksiyonundan geldiği için genellikle Schefer Harîrî'si olarak anılmaktadır. Eser az sayıda yeniden yazılmış sayfa, 99 korunmuş minyatür ve bir çift ön kapak ile 168 Varak içerir.

Eserin ferağ kaydında yer alan 3 Mayıs 1237'ye tarihlenmektedir. Kâtip ve nakkaş Yahyâ ibn Mahmud el-Vâsıtî tarafından yapılmıştır. (Oleg Grabar, 1984)

Schefer Harîrî'si Arabe 5847'de 15. makâmeye ait bu eserde iki minyatür bulunmaktadır. Bunlar V. 40r ve V. 41r'dir. V. 40r'de;

“Ebû Zeyd’in yaşlı adamın evinde yemek yemesi” tasvir edilmektedir. V. 41r ise “Yaşlı adamın Ebû Zeyd’i evinden kovması” tasviri yer almaktadır.

Resim 8: 40r (15. Mâkâme)
“Ebû Zeyd’in yaşlı adamın evinde yemek yemesi”

Resim 9: 41r (15. Mâkâme)
“Yaşlı adamın Ebû Zeyd’i evinden kovması”

V. 40r, iki metin arasında sayfanın alt yarısına konumlanmıştır. Kırmızı çerçeve ile sınırlanan alan simetrik kurgulanmıştır. Figürler merkezde yer alan ufak masanın iki yanında oturmaktadır. Arka plansız iç mekânın üst kısmında mavi köşebentli süsleme alanı dönemin sahne perdelerini yansıtmaktadır. Kare form içerisinde tasvir edilen evin içinde iki karakter yer almaktadır. İlk bakışta karakterlerin Ebû Zeyd ve Hâris ibn Hemmâm olduğu sanılmaktadır. Ancak metinde geçen “dar bir ev” (Harîrî, 2012)¹ ibaresi bu alanın Hâris ibn Hemmâm’ın değil yaşlı adamın evinin tasviri olduğunu pekiştirmektedir. (Grabar, 1984) Bu mekân içerisinde yer alan karakterler ise Ebû Zeyd ve yaşlı adamdır. (Resim 8)

V. 41r’de yer alan minyatür iki metin arasında sayfanın alt yarısına konumlanmıştır. Cetvelleri bulunmayan minyatürde yer alan kare iç mekân ve mekân dışında arka plansız konumlanan bir figür bulunmaktadır. İç mekânda bulunan yaşlı adam figürü bu minyatürde alan içerisinde ortalanmış bir şekilde çizilmiştir. Ebû Zeyd sayfanın soluna doğru hareketli tasvir edilirken, yaşlı adam da

¹ “Tabuttan daha dar ve örümcek ağından daha çürük bir eve soktu.”

iç mekânda onun arkasından gittiği yöne doğru bakmaktadır. (Resim 9)

Schefer Harîrî'si, Arabe 5847'ye kayıtlı eserde yer alan karakterler son derece karakteristik ve hikâyede bahsedilen sahne ile belirgin şekilde örtüşmektedir. Karakterlerin yüz ve kıyafetleri tüm detaylarıyla muhafaza edilmiş durumdadır. Hikâyede yer alan Ebû Zeyd ve yaşlı adam figürleri iki minyatürde de kıyafet devamlılığı içinde yer almaktadır. Ebû Zeyd yeşil elbisesi ve beyaz sarığı ile tüm detayları iki minyatürde de birebir örtüşecek şekilde tasvir edilmiştir. (Bk. Resim 10-11) Yaşlı adam da yine iki minyatürde de birebir örtüşen detaylarla tasvir edilmektedir. Beyaz sarığı ve kahverengi elbisesi ile karakter devamlılığı sağlanmakla beraber sarık bağlama detaylarında farklılıklar gözlenmektedir. (Bk. Resim 12-13)

15. Makâmeye ait iki minyatürde de Ebû Zeyd, ak sakallı ve sarıklı yeşil entarisi ile tasvir edilmektedir. Hâris ibn Hemmâm; siyah sakallı ve Ebû Zeyd'inkinden farklı bir sarık bağlama şekli ve turuncu kıyafetiyle tasvir edilmektedir. İki figürün de başları haresizdir.

Resim 10: V. 40r (Ebû Zeyd)

Resim 11: V. 41r (Ebû Zeyd)

Resim 12: V. 40r(Y.A.)

Resim 13: V. 41r (Y.A.)

4. S. Petersburg, S.23

Tarihsiz olan eser, 358 yapraktan oluşmaktadır. 98 minyatürünün tamamı hasar görmüş; figürlerin çoğunda ve çoğu zaman tüm kompozisyonda çizikler bulunmaktadır. Özellikle figürlerde ve hayvanların kafalarında bulunan bu çiziklerin tasvir yasağı dolayısıyla kasıtlı olarak yapıldığı düşünülmektedir. S. Petersburg el yazmasının tüm minyatürleri ayrıntılıdır ve ana figürler etrafında oldukça gelişmiş arka planlara sahiptir. Schefer Harîrî'si ile pek çok bakımdan benzerlik göstermektedir. (İnal, 1995, 37)

S. Petersburg, S.23' de 15. makâmeye ait beş minyatür bulunmaktadır. Bunlar V. 90, V. 91, V. 92, V. 94, V. 95'tir. Aynı zamanda makâmenin en fazla minyatüre sahip eseridir. V. 90'da; "Ebû Zeyd'in gece Hâris ibn Hemmâm'ın evine gelişi", V. 91'de; "Ebû Zeyd'in hurma ve ağız sütü görmesi", V. 92'de; "Yaşlı adamın Ebû Zeyd'e kâğıt göstermesi", V. 94'de; "Yaşlı adamın Ebû Zeyd'i evinden kovması", V. 95'de ise, "Yaşlı adamın Ebû Zeyd'e süt ve hurma ikram etmesi" tasvirine yer verilmektedir.

Resim 14: 90 (15. Mâkâme)
"Ebû Zeyd'in Hâris ibn Hemmâm'ın
evine gelişi"

Resim 15: 91 (15. Mâkâme)
"Ebû Zeyd'in hurma görmesi"

Resim 16: 92 (15. Mâkâme)
"Yaşlı adamın Ebû Zeyd'e kâğıt göstermesi"

Resim 17: 94 (15. Mâkâme)
"Yaşlı adamın Ebû Zeyd'i evinden kovması"

Resim 18: 95 (15. Mâkâme)
"Yaşlı adamın Ebû Zeyd'e süt ve hurma ikram etmesi"

V. 90'da yer alan minyatür, sayfada iki metin arasına merkeze konumlanmıştır. Detaylıca iç mekân tasvirine yer verilen minyatürde, sayfanın merkezinde bulunan iç mekân arka plansızdır. Bu iç mekân da kendi içinde bölümlere ayrılmış ve merkezindeki büyük planda figürler yer almaktadır. Merkezin sağında ve solunda yer alan figürlerden solda oturan figür Ebû Zeyd'dir. Sağda ayakta duran ve Ebû Zeyd'e eğilerek elindeki kandilin ışığında onu tanıyan Hâris ibn Hemmâm'dır. Başlarında hareler bulunan figürlerin yüzleri silik durumdadır. Figürlerin baş kısımlarında da siyah çizgilerle kesikler yer almaktadır. Kıyafetlerin detaylarına baktığımızda, Hâris ibn Hemmâm'ın sarı beyazdır. Ebû Zeyd ise mavi iç elbisesinin üzerinde kahverengi bir pelerininle karşımıza çıkmaktadır. Mavi renkte tepesi sivri bir sarığı olan Ebû Zeyd'in de yüz detayı deforme olmuştur. (Resim 14)

V. 91'de yer alan minyatür, sayfanın alt yarısında metnin altına konumlanmıştır. Dikdörtgen formdaki tasvirin sağ ve sol kenarları dış mekâna ait tuğlalardan oluşurken, iç planda kırmızı çerçeve ile bir satıcı dükkânı tasviri yer almaktadır. Figürlerin başlarında hare vardır ve boyunları sonradan çizilmiştir. Figürlerin yüz detayları ise silik durumdadır. Sol kenardan kompozisyona giren figürün, bir önceki minyatürden kıyafet devamlılığı dolayısıyla Ebû Zeyd olduğu sanılmaktadır. Kahverengi pelerin ve iç mavi elbisesiyle dükkânda yer alan satıcıya doğru gelen Ebû Zeyd'in bu minyatürde de başı hareli ve boynu siyah çizgi ile sonradan müdahale edilmiş şekildedir. Başındaki sarık bir önceki minyatürden farklı olarak beyazdır. Elinde süpürgesi ile dükkândaki diğer eşyaları

temizleyen satıcının başındaki sarık ile aynıdır. Satıcının kıyafetine baktığımızda, bir önceki minyatürde yer alan Hâris ibn Hemmâm'ın yeşil renkteki kıyafetine benzese de belindeki pembe kumaş parçası bulunmamaktadır. Dükkân içerisinde tasvir edilmesinden de anlaşıldığı üzere bu figür satıcıdır. (Resim 15)

V. 92'de yer alan minyatür, iki metin arasına konumlanmıştır. Minyatürde cetvel bulunmamaktadır. Yeşil otlarla bezeli zemin çizgisinin betimlediği dış mekânda arka plan bulunmamaktadır. Hikâyeye göre tasvir edilen sahne yaşlı adamın Ebû Zeyd'e elindeki mektubu göstermesidir. Figürlerin yüzleri yine silik, portre detaylarında sadece sakal renkleri belli olmaktadır. Başlarının arkasında bu minyatürde de hareler bulunmakta ve boyunları siyah çizgi ile çizilmiştir. Figürler kompozisyonda simetrik olarak yerleştirilmiştir. Merkeze doğru yönelen figürlerin duruşları hikâyenin karşılaşma sahnesi vurgusunu arttırmaktadır. Sarık bağlama şekilleri birbirinin aynısı olan figürlerin, bir önceki minyatürden kıyafet devamlılığına baktığımızda soldaki figürün mavi elbisesi ile Ebû Zeyd olduğu doğrulanmaktadır. Sağdaki yeşil elbiseli olanın da yaşlı adam olduğu karşılıklı duruşlarından ve kâğıt uzatışından anlaşılmaktadır. (Resim 16)

V. 94'te yer alan minyatür iki metin arasında sayfanın alt yarısına konumlanmıştır. İç mekânda tasvir edilen figürlerin yüzleri yine siliktir, başlarının arkası hareli ve boyunları siyah çizgi ile çizilmiştir. Sarıkları birbirine benzer olan figürlerden mavi kıyafetli olanın, önceki minyatürden kıyafet devamlılığı dolayısıyla Ebû Zeyd olduğu anlaşılmaktadır. Solda ayakta duran figürün ise yeşil elbisesi ve belinden bağlanmalı pembe kumaş detayı ile yaşlı adam olduğu düşünülmektedir. Eğimli duruşu ve oturan Ebû Zeyd'e yönelik el hareketleriyle bir şeyler anlattığı anlaşılmaktadır. Bu duruş kompozisyona hareket katmaktadır. (Resim 17)

V. 95'te yer alan minyatür iki metin arasında sayfanın ortasına konumlanmıştır. Minyatürde iç mekân tasviri yapılmaktadır. V. 90'daki ile benzer özelliklere sahip olan iç mekâna rağmen figürlerin birbiriyle olan ilişkileri, Ebû Zeyd, hurma ve süt ikramında bulunan yaşlı adam ile örtüşmektedir. Minyatürlerin sıralamasına baktığımızda da hikâyenin akışına göre dördüncü minyatür olabilecek V. 95, Oleg Grabar ve Oleg Bolshakov

tarafından beşinci ve hikâyenin son minyatürü olarak sıralanmaktadır. Aynı zamanda karakterlerin Eb Zeyd ve Hâris ibn Hemmâm olduğunu düşünmektedirler. Ancak bu var sayımla minyatürler hikâyenin akışıyla örtüşmemektedir. (Resim 18)

S. Petersburg, S.23' de beş minyatürle tasvir edilen makâmâtta yer alan karakterlerin yüzleri silik ve detayları deforme olmuştur. Ancak başlarının arkasında yer alan hareler durmaktadır. Sonradan yapılan müdahalelerde boyunlara atılan çizgiler dikkat çekmektedir. Boyunlara atılan çizgiler, mevcut figürün l olduğunu belirtme ihtiyacı için gerçekleştirilmiş olabileceği gibi, bu çizgilerin sonraki dönemlerde yapılan tasvir yasağı müdahaleleri şeklinde olduğu da düşünülmektedir. Minyatürlerde yer alan 3 farklı karakter bulunmaktadır. Bu karakterlerden Eb Zeyd'in kıyafet devamlılığı sağlanırken, Hâris ibn Hemmâm ve yaşlı adam karakterlerinin kıyafetleri birbirine benzemektedir. Ayırt edici özellik olarak görülebilecek fazla bir detay bulunmamaktadır.

St. Petersburg, S.23'e kayıtlı eserde yer alan tüm canlı karakterlerde kasıtlı olduğu dşnlen bir müdahale vardır. Figürler ve hayvanların eser genelinde boyunlarına birer siyah çizgi ile müdahale edilmiştir. Bunun dışında eserde yer alan tahribatlar zaman içerisinde oluşan yıpranmalar şeklinindedir. Yüz detaylarında ufak karalamalar da yer yer görülse de karalanmayan yüzler de bulunmaktadır.

15. makâmâta dair en fazla minyatürlü varağa sahip eserde Eb Zeyd karakteri de ortak kıyafet devamlılığı içerisinde beş adettir. (Resim 19-20-21-22-23) Boyunlarında siyah çizgileriyle hafif deformasyonlu yüzlerin arkalarında altın yaldızlı hareler bulunmaktadır. Sarıklarında ufak farklılıklar bulunan Eb Zeyd karakterinin kolları altın detaylı mavi elbisesi tüm minyatürlerde yer almaktadır. V. 90 ve V. 91'de yer alan Eb Zeyd'in dışarıda olduğu sahnelerdir ve üzerinde kahverengi pelerini bulunmaktadır.

Minyatürlerde Eb Zeyd'den sonra yaşlı adam tasviri de V. 92, V. 94 ve V. 95'te karşımıza çıkmaktadır. (Resim 25-26-27) Bu karakterin tasvirlerinin boyunlarında da siyah çizgiler yer almaktadır. Hafif deformasyonlu yüzlerin arkalarında altın yaldızlı

hareler bulunmaktadır. Kıyafet detaylarına baktığımızda ise yaşlı adamın bulunduğu varaklarda kıyafet devamlılığı sağlansa da bu kıyafet detayı öznel olarak yaşlı adama ait değildir.

Tasvirlerde yer alan Hâris ibn Hemmâm ve satıcı karakterleri de benzer kıyafetlerde tasvir edilmektedir. (Resim 24-28)

Resim 19: V. 90 (Ebû Zeyd)

Resim 20: V. 91 (Ebû Zeyd)

Resim 21: V. 92 (Ebû Zeyd)

Resim 22: V. 94 (Ebû Zeyd)

Resim 23: V. 95 (Ebû Zeyd)

Resim 24: V. 90 (Hâris ibn Hemmâm)

Resim 25: V. 95 (Yaşlı Adam)

Resim 26: V. 92 (Yaşlı Adam)

Resim 27: V. 94 (Yaşlı Adam)

Resim 28: V. 91(Satıcı)

5. Paris Bibliotheque Nationale, Arabe 3929

Bu el yazması, bir zamanlar ait olduğu, Kuzey Fransa'daki bir manastır olan 'Saint-Waast Maqamat' olarak da isimlendirilir. Eserin ferağ kaydı kayıptır. 196 sayfa olan eserde 90 minyatür bulunmaktadır. Ancak bu minyatürlerden 77 tanesi iyi durumdadır. Günümüze ulaşan hali ile eser ikinci makâme ile başlamaktadır. Günümüzde minyatürler aslına uygun şekilde muhafaza edilmemiştir. (Grabar, 1984, 8)

Paris Bibliotheque Nationale, Arabe 3929'ye kayıtlı nüshada 15. makâmeye ait üç minyatür bulunmaktadır. Bunlar V. 90r, V. 83v ve V. 185r'dir. V. 90r'de; "Ebû Zeyd ve Hâris ibn Hemmâm'ın karşılaşması", V. 83v'de; "Ebû Zeyd'e yaşlı adamın yemek ikram etmesi", V. 185r'de ise diğer minyatürlü eserlerden farklı olarak "Ebû Zeyd'in köpekler tarafından takip edilmesi" tasviri yer almaktadır.

Resim 29: 90r (15. Mâkâme)

"Ebû Zeyd ve Hâris ibn Hemmâm'ın karşılaşması"

Resim 30: 83v (15. Mâkâme)

"Ebû Zeyd'e yaşlı adamın yemek ikram etmesi"

Resim 31: 185r (15. Mâkâme)
"Ebû Zeyd'in köpekler tarafından takip edilmesi."

V. 90r'de yer alan minyatürde, mekân tasviri bulunmamaktadır. Minyatürler figürlerin satır arasında serbest yerleşiminden oluşmaktadır. Sayfanın sağ ve sol yarısına konumlanmışlardır. Figürlerin ikisi de beyaz sakallı ve başlarının arkası harelidir. Sarık bağlama şekilleri ve renkleri birbirinden farklı olan figürlerden sağdaki mavi elbiseli olanı, diğer eserlerde yer alan mavi kıyafet tasvirinden yola çıkarak Ebû Zeyd olduğu düşünülmektedir. Yeşil elbiseli olan da diğer eserlerde yer alan tasvirlerle uygunluğu açısından Hâris ibn Hemmâm olabilir. (Resim 29)

V. 83v'de yer alan minyatür iki metin arasındaki tek figürden oluşmaktadır. Arka plan ve zemin çizgisi bulunmayan minyatürde, figür sayfada serbest gezinmektedir. Yeşil elbisesi ile yer alan figürün başında hare bulunmamaktadır. Elbise altındaki beyaz pantolon detay ve elbise detayları farklı olan figürün başındaki sarık da mavi renktedir. (Resim 30)

V. 185r'de yer alan minyatürde silik figürün bulunduğu tasvir, hikâyenin diğer eserlerce tasvir edilmemiş bir örneğidir. İki satır arasında sayfanın üst yarısında yer alan figürün Ebû Zeyd olduğu

anlaşılmaktadır ancak figürün yüzü ve hareketi, kıyafet dâhil tüm detayları siliktir.

Üst kısımda yer alan gökyüzü tasviri hikâyeye uygundur. Figür ve yanında bulunan köpek tasvirleri de deforme olmuş ve silinmiştir. (Resim 31)

Paris Bibliotheque Nationale, Arabe 3929'de 15. makâmata ait minyatürler arka plansız tasvir edilen figürlerden oluşmaktadır. Mekânsız yer alan figürlerin kimliklerine ait de belirli bir özellik yoktur. Karakterler arası devamlılık da gözlemlenmemektedir.

Arabe 3929'a kayıtlı eserde yer alan figürler zaman içerisinde yaşadıkları tahribat dışında yüzlerine bir müdahale olmadan muhafaza edilmiştir. Figürlerin başlarında hareler bulunmaktadır. Eserde yer alan Ebû Zeyd karakterlerinin V. 90'da bulunan, diğer eserlerdeki gibi mavi elbiseli ve beyaz sarıklı Ebû Zeyd tasviridir. V. 185'te yer alan minyatür ise zaman içerisinde yaşadığı deformasyon dolayısıyla net değildir. (Resim 32-33) Minyatürlerde karşımıza çıkan diğer iki karakter de Hâris ibn Hemmâm ve yaşlı adamdır. (Resim 34-35) Bu karakterler farklı varaklarda, aynı renkte kıyafetlerle ancak farklı detaylarla tasvir edilmiştir. Başları harelî olan karakterlerin başlarındaki sarıklar da farklı renklerde dir.

462

Tevilat 5/2 (2024)

Resim 32: V. 90r
(Ebû Zeyd)

Resim 33: V. 185r (Ebû
Zeyd)

Resim 34: V. 90r
(Hâris ibn H.)

Resim 35: V.83v

6. Oxford, Bodleian Library, Marsh 458

Oxford, Bodleian Library, Marsh 458'e kayıtlı olan bu nüsha hasarlı ve eksiktir. 131 yapraktan oluşmaktadır. Sadece kalan 42

minyatür orijinaldir. Kolofonundaki bilgiye göre; 738 (1337) tarihli eserin hamisi Memlûk sarayında memur olan Tarantay'ın oğlu Nasireddin Muhammed'dir. (Grabar, 1984, 15) Oxford, Bodleian Library, Marsh 458'de, 15. makâmeye ait tek minyatür V. 40r'de yer almaktadır. Minyatürde yer alan sahne; "Ebû Zeyd'in yaşlı adam ile karşılaşması"dır. Aynı zamanda minyatürün diğer yarısında satıcı ve önünde hurmalarla ağız sütü detayı bulunmaktadır.

Resim 36: 40r (15. Makâme)

V. 40r'de yer alan minyatür, iki metin arasında sayfanın merkezine konumlanmıştır. Minyatür iki planda tasvir edilmektedir. Bir mekân bütünlüğü olmayan minyatür merkezin sağ ve solu olmak üzere iki sahnenin bir minyatürde tasvirini içermektedir. Yüzleri anlaşılır olan figürler; sol alanda satıcı ile sağda Ebû Zeyd ve yaşlı adam karakterleridir. Minyatürde Ebû Zeyd'in satıcı dükkânında hurma ve ağız sütü görmesi, sola yerleştirilen, dükkân tasviri içerisindeki satıcı figürü ile tasvir edilmektedir. Sağda altın renkte zeminle kaplı arka planın önünde karşılaşan iki figürün ise soldaki ağlar görünenin yaşlı adam ve onu teselli eden sağdaki figür ise Ebû Zeyd'dir. Tek varakta yer alan

minyatürde karakterler temiz şekilde günümüze dek gelmiştir. (Resim 36)

Oxford, Bodleian Library, Marsh 458'e kayıtlı eserde yer alan minyatürler oldukça iyi durumdadır. 15. makâmât'a ait tek minyatürde, figürlerin detaylarında bir deformasyon bulunmamaktadır. Diğer eserlerden daha yakın döneme tarihlenmesi bu durumuna sebep olarak gösterilebilir. Ebû Zeyd karakteri bu eserde de mavi elbisesiyle tasvir edilmiştir. (Resim 37)

Beyaz sarıkları benzer olan satıcı kahverengi ve yaşlı adam yeşil renkte kıyafetlidir. (Resim 38-39)

Resim 37: V. 40r (Ebû Zeyd)

Resim 38: V. 40r (Yaşlı Adam)

Resim 39: V. 40r (Satıcı)

7. Değerlendirme / Ebû Zeyd ve Hâris ibn Hemmâm (el-Harîrî) Karakterlerinin Tasvir Analizi

Harîrî Makâmâtı'nın beş adet minyatürlü nüshasının 15. makâme üzerinden yaptığımız Ebû Zeyd ve Hâris ibn Hemmâm karakterlerinin analizi; tasvir metin ilişkisini ortaya çıkarmaktadır.

Eserleri incelerken zaman içerisinde yer alan deformasyonlar tespit edilmiştir. Bu deformasyonlar üç eserde, belli düzeydeki yıpranmalar; zaman içerisinde kâğıdın aşınması, sayfaların birbiri üzerine kapanmasından dolayı oluşan, renklerin birbirine karışması şeklindedir. Bu eserler; Paris Bibliothéque Nationale'de bulunan, Arabe 3929, Arabe 5847 kodlu eserler ile Oxford, Bodleian Library'de bulunan, Marsh 458 kodlu el yazması eserdir. İncelediğimiz Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan, Esad Efendi 2961 kodlu eser ile Rusya Bilimler Akademisi Doğü Yazmaları Enstitüsü'nde bulunan, S. Petersburg, S.23 kodlu eserde

ise bahsedilenlerin yanı sıra özellikle figürlerin portrelerine müdahaleler mevcuttur. Eserlerde yer alan canlı öğelere ait tahribat; Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan, Esad Efendi 2961'e kayıtlı nüshada doğrudan figürlerin yüzlerindeki renkleri bulamaç etmek şeklinde olmuşsa da Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü'nde bulunan, S. Petersburg, S.23 kodlu eserde tüm canlı öğelerin bunlara hayvanlar da dâhil, boyunlarına siyah çizgiler atılmıştır. Buna ek olarak portrelerdeki tahribatlar da yine kendini göstermektedir.

İncelenen örnekler ve eserlerde bulunan bu tahribatlar üzerinden yaptığımız incelemeler neticesinde, başlıca iki eserde, figürlerin metinde yer alan hangi karakterler olduğunu anlamamız için hikâyede anlatılan olayı referans almamız gerektiği fark edilmiştir. Ardından kıyafet tekrarlarına bakıldığında Ebû Zeyd karakteri; Esad Efendi 2961'e kayıtlı nüshada hikâyede geçtiği şekliyle, iki varakta ve iki farklı kıyafette yer almaktadır. (Resim 40-41)

V. 48r'de pembe entarisi üzerinde yeşil pelerini bulunurken, V. 49v'de mavi entarisi ile karşımıza çıkmaktadır. S. Petersburg, S.23 kodlu eserde yer alış şekli ise sayıca en fazla olduğu halidir. Beş farklı minyatürde yer alan karakter tüm varaklarda kıyafet bütünlüğü ile karşımıza çıkmaktadır.

V. 90'da başındaki sarığı farklı renk ve şekildeyse de diğer minyatürlerde sarık renk ve şekilleri de birbiriyle uyuşmaktadır.

15. makâmâta ait sayıca en fazla minyatürü barındıran eser karakter analizi açısından da en belirgin Ebû Zeyd tiplemesini bulmamızda, karakterlerdeki kıyafet tutarlılığı açısından yardımcı olmuştur.

Resim 40: V. 48r (Ebü Zeyd)

Resim 42: V. 49v (Ebü Zeyd)

Resim 47: V. 90 (Ebü Zeyd)

Resim 48: V. 91 (Ebü Zeyd)

Resim 49: V. 92 (Ebü Zeyd)

Resim 50: V. 94 (Ebü Zeyd)

Resim 51: V. 95 (Ebü Zeyd)

Yüz detaylarının belirginliği açısından bize daha sağlam görsel kanıt sunan diğer eserlerden, Arabe 5847'de yer alan Ebü Zeyd karakteri, beyaz sakalı ve yeşil entarisi ile iki varakta da tutarlı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Resim 42- 43) Aynı koleksiyonda yer alan Arabe 3929 koduyla incelediğimiz eserde iki varakta karşımıza çıkan Ebü Zeyd karakterinin V. 185r'de yer alanı, tüm vücut itibariyle ayrıca deforme olduğundan detayları anlaşılmasa da V. 90r'de yine beyaz sakalı ve mavi entarisi ile tasvir edilmiştir. V. 185r'de de entarisinin altında çizilen beyaz içliği ayrıca görülmektedir. Oxford, Bodleian Library'de bulunan, Marsh 458 kodlu eserde ise portre detayları yine olağanca detayı ile bellidir. Dönem olarak diğer eserlerden daha geç tarihli olduğu düşünölen eserin deformasyonu da daha azdır. Eserde 15. makâmâta ait yer alan tek varakta da beyaz sakalı ve beyaz sarığı diğer varaklardakilerle benzerlik gösterirken, mavi entarisi de tüm desen detaylarıyla muhafaza edilmiştir. Bu eserle birlikte, genel bir Ebü

Zeyd karakterinin tasvirinden söz ederken onun; beyaz sakallı ve beyaz sarıklı, mavi entarili olması fikri ileri sürülebilmektedir. Mavi elbise detayı istisnai olarak Arabe 5847'de yer almamakla birlikte, karakterle ilgili bir diğer detay olan başının arkasında yer alan altın renkli hare sadece bu eserde bulunmamakta, diğer tüm eserlerdeki tasvirlerde karşımıza çıkmaktadır.

Resim 42: V. 40r (Ebû Zeyd)

Resim 43: V. 41r (Ebû Zeyd)

Resim 44: V. 90r (Ebû Zeyd)

Resim 45: V. 185r (Ebû Zeyd)

Resim 46: V. 40r (Ebû Zeyd)

Çalışmamızda irdelediğimiz bir diğer karakterimiz de Hâris ibn Hemmâm'dır. Hikâyede geçtiği üzere eserlerde de kendini çokça gösterir diye düşündüğümüz karakterimiz sadece üç farklı eserde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan, Esad Efendi 2961'e kayıtlı nüsha, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü'nde bulunan, S. Petersburg, S.23 ve Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan, Arabe 3929 nüshalarıdır. Yüzü açıkça belli olan Arabe 3929 nüshasında, V.

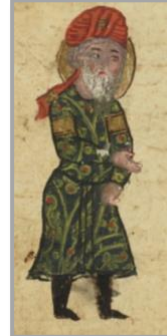
90r'de yer alan beyaz sakallı ve kırmızı sarıklı, yeşil elbiseli tasvir elimize ulaşan en karakteristik tasviridir. Uzun ince yüzü ve kırmızı dudakları belirgindir. Yeşil elbisesinde kırmızı desen detayları bulunmaktadır. Elbisesinin boyu kısa ve altında siyah çizmeleri vardır. Karaktere ait bir diğer unsur ise baş kısmındaki altın hare detayıdır. Portresi ve kıyafetine dair detayların silindiği diğer eserlerde ise karakter, Esad Efendi 2961, V. 48r'de kıyafet detayı komple silinmiş, sadece duruşu ve baş kısmındaki hare çizgisiyle karşımıza çıkmaktadır. (Resim 52) S. Petersburg, S.23 kodlu eserde de V. 90'da ise karşımıza çıkan figürün portresi silinmiş, boynunda siyah çizgisi bulunmaktadır. Eğimli duruşundan tespit edebildiğimiz karakter; burada da yeşil elbiselidir. Belinden aşağı uzanan pembe renkte bir başka kıyafet detayı da dikkat çekerken, beyaz sakalı ile tasvir edilmiş, başının arkasındaki hare detayı burada da karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, incelediğimiz eserler içerisinde Hâris ibn Hemmâm'a ait karakteristik öge olarak elimizde yeşil elbisesinden daha belirgin bir tasvir bulunmamaktadır.

Resim 52: V. 48r (Hâris b. Hemmâm)

Resim 53: V. 90 (Hâris b. Hemmâm)

Resim 54: V. 90r (Hâris b. Hemmâm)

Sonuç

Çalışmamız 13. yüzyıl Selçuklu minyatür sanatına ışık tutan nadide örnekler içeren 6 yazma eseri kapsamaktadır. *Harîrî Makâmât*'ı eseri edebî açıdan dönemin önemli eserlerinden olmakla beraber, incelenen örnekler de dönemin minyatür üslubuna ışık tutmaktadır. Aynı dönemde yapılmış farklı üsluplar

barındıran bu 6 eserde 15. Makâme özelinde incelenen Hâris ibn Hemmâm (el-Harîrî) ve Ebû Zeyd karakterlerinin tasvirleri eser bazında farklılıklar barındırmakla beraber benzerlikler de içermektedir. Eserlerde metin minyatür ilişkisi mevcut olmakta, Nakkaşların 15. Makâme'nin hikâye kurgusuna sadık kalarak minyatürleri oluşturduğu gözlemlenmektedir. İncelenen karakterler 6 yazmada çoğunlukla benzer tasvirler içerirken, zaman içinde oluşan tahribatlar neticesinde okunamayan karakterler de yine bu çalışmada çözümlenmeye çalışılmıştır. Hikâyenin anlatım sıralaması ile minyatürlerin yerleşim sırasının paralellik gösterdiği fark edilmiş, bu devamlılık da özel karakterlerin belirlenmesine katkı sağlamıştır. İncelenen iki özel karakterin tasvirlerinin karşılaştırılmasını konu eden bu çalışma; tahribata uğramış yazmalarda, aynı dönemde resmedilen farklı kopyalar üzerinden, figür tasvirlerinin belirlenmesi üzerine bir yöntem oluşturmayı hedeflemektedir.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Alain, George. "Orality, Writing and the Image in the Maqamat: Arabic Illustrated Books in Context". *Art History* 35/1, (2012), 10-37.
- Ayyıldız, Erol. "MAKĀME". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/417-419. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Grabar, Oleg. *The Illustrations of the Maqamat*. University of Chicago Press, 1984
- Harîrî. *Makamat Veciz Anekdoları*. çev. Sabri Sevsevil. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2012.
- İnal, Güner. *Türk Minyatür Sanatı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1995
- Nevzat, Aşık. "BEDÛZZAMAN el-HEMEDĀNÎ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/328-329. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Rice, David Storm. "The Oldest Illustrated Arabic Manuscript". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*.22/2 (1959), 207-220.

